

Fazettás osztályozási szakrend az Iparművészeti Főiskola Könyvtárában

Horváth Zoltánné

A Magyar Iparművészeti Főiskola Könyvtárában 1985 és 1987 között számítógépes adatbázis kialakítására került sor a főiskolai reformprogram keretében. Az 1971-ben egyetemi rangra emelt főiskola 1981-től átszervezte egész oktatási rendszerét, kiemelt helyet biztosítva a szakmai információ kérdésének. Az OMFB Ipari Formatervezési Tanács, amely megalakulása után gondjaiba vette az iparművészet és formatervezés elméleti és gyakorlati feladatainak menedzselését, a kezdetektől támogatta a főiskolai reformot a számítógépes könyvtári adatbázis kialakításával együtt. Mindehhez jelentős támogatással járult hozzá, amelyből 1,5 millió jutott a könyvtárnak.

Az adatbázis az OMIKK Számítógépközpontjában, CDS/ISIS programrendszerben valósult meg¹, mikrováltozatát 1988 elején installáltuk a könyvtár OTKA-pályázaton nyert IBM kompatibilis AT számítógépére (tárkapacitás 20 majd 50 Mb).

Bár az OMIKK-kal és a rendszertervezőkkel végig kifogástalan volt kapcsolatunk, az adatbázis létrehozása során – a fejlődési lehetőség örömteli tudata mellett sorozatosan kellett tapasztalnunk információs iparunk ellentmondásait, a fordítói tevékenységet, a fogalomszótár alkotásának folyamatait is magában foglaló manuális könyvtári munka anyagi és erkölcsi megbecsülésének hiányát a mindenkori géphez kötött tevékenységgel szemben – beleértve az adatbevitelt is.

A legnagyobb szakmai problémát a könyvek tartalmi feldolgozása jelentette. Az ETO ezen a szakterületen nehézkesen alkalmazható (a legáltalánosabb kategória, a formatervezés szakjelzete 658.512, ezt kellene tovább bontani az igényelt tárgyszintű osztályozásig). Rendelkezésre állt az Ipari formatervezési tezaurusz², amelyet a Magyar Kereskedelmi Kamara Design Center bocsátott rendelkezésünkre annak fejében, hogy kb. ezer könyvüket feldolgozzuk és beolvasztjuk az adatbázisba egy későbbi közös felhasználás reményében³.

A tezaurusz nem fedi le az ún. hagyományos iparművészet területét és ágazatait, valamint számos olyan kapcsolódó szakágat, amely a könyvtárban és az oktatás folyamatában fontos szerepet tölt be (néprajz, kultúra- és művelődéstörténet, stb.). Ez a hiány és az osztályozás során adódó problémák hívták életre azt a fazettás osztályozási rendszert, amelyről az előzmények, az olvasói kérésekkel és a tezaurusz használatával kapcsolatos problémák ismertetése után szeretnék szólni.

A könyvtárunkban felmerülő olvasói igények nem szokványosak, nem a könyvre, cikkre, fejezetre, szerzőre irányulnak, hanem képre, színre, tárgyra – amelyekre leginkább egy képi könyvtár segítségével lehetne válaszolni. Így a kérések kielégítésének számos kritikus pontja van. A hallgatók, oktatók, formatervezők, film-

rendező stb. gyakran érzéki, érzelmi oldalról közelítenek tárgyukhoz, jellemző a képi, vizuális gondolkodás és keresés, amelynek során a szokásos könyvtári kiindulópont: szerző, cím, szakjelzet mellékes tényezővé törpül (a használók számára legalábbis). A téma szerinti keresés szokványosabb, de gyakori a funkció, a műfaj, sőt az alkalmazott technika iránti kérés is (pl. patchwork, szórópisztoly, montázs stb.). A könyvtáros a megszerzett tudás és gyakorlat fegyverzetében gyakran tehetetlenül áll, mert a megszokott könyvtári eszközökkel a kérdés irodalma nem állítható össze. Nagy információs veszteség adódhat már a kérések megfogalmazásánál is, nem könnyű a formatervezési, művészi feladat verbális kifejezése, az érzelmi, látvány és forma szerinti megközelítés átfordítása az adatok és könyvek világára. A kérés értelmezése pedig a tisztázatlan, vagy eltérően alkalmazott szakkifejezések, vagy egy szakmai közösség egyedi szóhasználata miatt sokszor nehézségekbe ütközik.

Számos olyan fogalom van a szakmában, amelyik sok elméleti eszmefuttatás után sem nyerte el végleges jelentéstartalmát (pl. vizuális antropológia, vizuális kultúra, vizuális kommunikáció, populáris kultúra stb.). Némely összetett fogalom állandóan bővül, emiatt meghatározása és a rendszerben elfoglalt helye folyamatos karbantartást igényel. A formatervezési teaurusz tükrözi ezeket a problémákat és a feldolgozás során felmerülő elméleti viták, eltérő értelmezések is bizonyították ennek az alakuló szakmának az összetettségét és interdiszciplináris sajátosságait, valamint azt, hogy az iparművészet és formatervezés azonossága vagy különbözősége nincs elméletileg tisztázva. A fogalmak értelmezésénél maga a design (formatervezés, ipari forma) kifejezés meghatározása okozza a legnagyobb szakmai vitákat. Az olasz eredetű szó nem egyértelmű, rajzot és tervezést is jelent az angol nyelvterületen, vagyis a tevékenységre is vonatkozik és a folyamat eredményének megjelenési formájára is. "Jó dizájn" lehet az elkészült tárgy vagy termék, de a tervezői munka is⁴.

A finnek együtt kezelik a craft-tal, vagyis a kézműves iparművészettel, az angolok bevezették az industrial design, az engineering design kifejezéseket, amelyek a szó szerinti fordítással szemben a magyar gyakorlatban közelebb állnak a gépipari formatervezéshez. Terméktervezést, tömegterméket használunk a consumer product, product design kifejezések honosításánál – de ez sem elfogadott – ezért jobb híján sokan az angol kifejezésekhez ragaszkodnak.

A művészi terület Rubrikátora az iparművészet, az alkalmazott díszítőművészet és a design kategóriákat a képzőművészetnek alárendelve külön szakmaként kezeli. A főiskolán a tanárok döntő többsége az iparművészetet és a designt vagy formatervezést azonos szakterületként fogja fel, amelynek van közös története (előzménye) van kézműves ága (a hagyományos iparművészet) van tömegtermelést, gépipart szolgáló része – és mindenkor függ a kor technikai, műszaki fejlettségi szintjétől. Ezt az álláspontot fogadtam el, annál is inkább, mert a szétválasztásra nem találtam megfelelő kritériumot. Formatervezés mindig volt – vallják sokan, de a formatervezés minőségi változását, a különféle kapcsolódó tu-

dományok tudatos tervezői felhasználását a modern kor feltételei hozták el számunkra.

A fő és a kapcsolódó szakágak meghatározása azért nehéz, mert egy alakuló, nagy változások pár évtizedét felmutató, a technikai haladás hullámain felfogó szakmát kellene statikusan meghatározni. Az ipari formatervezés és az egyes iparművészeti szakágak mellett a képzőművészeti alkotások, kulturális szokások is a szakterülethez tartoznak, mert ezek mutatják meg a régi korok öltözködési, ünneplési szokásait, lakberendezési és dísz tárgyait, haj- és cipőviseletét stb. A népi hagyományokon alapuló szerszám- és munkaeszközkultúra – kezdve az őskori kőbaltától – kiapadhatatlan, megújulásokat hozó formakincs, de az ősi, kézműves technikák mellett korunk legmodernebb tárgyai (pl. a robotok) is a szakmához tartoznak.

Környezetkultúra, belső- és külső környezet, tárgykultúra – olyan általános fogalmak, amelyek határait megvonni szinte lehetetlen. Mint minden praktikus rendszernél, nálunk is a felhasználó (az oktató, hallgató, kutató, gyakorlati szakember) igénye volt a döntő. A látvány, az intuitív megközelítés és a konkrét követelmények között egyensúlyoz a formatervező, mint pl. a funkció, a célszerűség, az eladhatóság és használhatóság. A kulturális hagyományok, a nemzeti és egyetemes tárgykultúra mellett ismerni kell a gazdasági világproblémákat, hogy a termékek eladhatóak legyenek, tisztában kell lenni az egyes technológiákkal, hogy megközelítő legyen a világszínvonal, tájékozódni kell a szociológiai problémákról, a kicsi konyhákról, a zsúfolt lakótelepekről és városokról, a lakótelepi lakásokról, hogy az ott elhelyezendő tárgyak jól illeszkedjenek a kulturális és nemzeti környezethez, életkörülményekhez, ízléshez. A formatervezőnek menedzselési ismeretekkel is rendelkeznie kell, hogy (gyakran munkahelyi környezetével is szembeszegülve) tervei a megvalósulás folyamán ne szenvedjenek túl sok változtatást az esztétikai érték rovására (a közízlés hatása, az anyaghiány, a színek és technológiák rossz alkalmazása következtében.)

A könyvek feldolgozása terén nem állt rendelkezésre megfelelő hazai tapasztalat az oktatási reform következtében igényelt színvonalhoz. A szakterület könyvtáraiban a gazdag, könyvritkaságokkal teljes állományok ellenére igen szerény katalógizálási gyakorlat alakult ki. A nagy olvasói forgalom miatt könyvtárunkban sem tudtak elődeink túl sok időt fordítani a katalógusokra – úgy is mondhatnám, hogy fejükben hordták azt – viszont tárgyismeretükkel és a kiskönyvtárakban kialakítható személyes kapcsolatok révén egy könyvtárszerető és igényes olvasóréteget tudtak felnevelni. A tanárok, diákok és könyvtárosok jó szakmai kapcsolatának eredményeként egy nagyon jó összetételű, sok régi és külföldi (pl. hagyatékból vásárolt) könyvből és folyóiratból álló gyűjteményt sikerült megvalósítani, amelynek tudományos igényű feldolgozása még sok tudósnak, elméleti szakembernek és könyvtárosnak adhat évekre szóló munkát. Rendelkezünk egy könyvművészeti különgyűjteménnyel és a Kner-hagyaték egy része is nálunk van.

A gyűjtemény, mint országos feladatkörű, nyilvános szakkönyvtár, bárki számára használható. A főiskolai reform nyomán a könyvtár használata szervesen beilleszkedik az oktatási rendszerbe. A hallgatók rendszeresen kapnak tárgyak történetére vonatkozó kutatómunkát.

A kutatások kijelölésénél a tanárok elkerülik azokat a feladatokat, amelyekhez konkrét irodalom áll rendelkezésre, ezért a megoldáshoz nagy mennyiségű könyv- és folyóirathalmokat kell átnézni (a vizuális kultúra fejlesztésének burkolt céljával). A megoldásokhoz jó vizuális emlékezetre, analitikusan feldolgozott állományra és tartalmilag átgondolt, elemzett fogalomkincsre van szükség a közös nyelv érdekében. Hiányos katalógus, nagy olvasói forgalom (napi átlag 100 fő), tárgyszintű keresések, könyvtárhoz szokott, vizuális érdeklődésű, adatokat nem tisztelő használók csapongó fantáziával és egyedi megfogalmazású keresői kérdésekkel, eltérő használatú és értelmezésű kifejezések, túlnyomórészt idegen nyelvű szakkönyvekben, – mindez nagy tömegű információk gyors szolgáltatását követeli, amelyet az adatbázis és a szakrend kidolgozásánál figyelembe kellett vennünk.

Az előző könyvtárvezető szakmai viták nyomán egy kutatói szintű adatbázist tervezett, amelyben a könyvek feldolgozásánál el kell jutni csaknem az egyes tárgyakig, eszközökig, gépekig, akár 30-40 tárgyszó alkalmazásával is (sokan ezt redundánsnak tartják, pedig általánosított fogalmakkal nem tudjuk a megfelelő információkat visszakeresni.)

A feldolgozáshoz rendelkezésre állt a már említett formatervezési teaurusz még nem lezárt (később bővítendő) deskriptorkészlete, az ebből (számunkra) hiányzó fogalmakat pedig ún. szabad tárgyszavakkal fejeztük ki (a későbbi rendszerezés igényével).

Az osztályozási, indexelési tevékenység számos elméleti problémát vetett fel. A megoldatlan kérdések rendszerezésére és az osztályozási tevékenység segítésére kezdtem foglalkozni egy átfogó, rugalmas szakrend kidolgozásának gondolatával.

A feldolgozások ellenőrzésénél megmutatkozott, hogy nem mindig és nem mindenki számára biztosított a teaurusz használata mellett sem, hogy eljut a generikus fogalomtól a specifikusig és fordítva (főleg ha esetleg nem ért egyet a teaurusz rendszerezésével). Sok gondot okozott a külső feldolgozók alkalmazása is. Bár nyelveket ismerő, szakképzett könyvtárosokat foglalkoztattunk, némely feldolgozásból hiányzott az átgondolt, alapos elemzés.

Mint említettem, a teaurusz még nem lezárt és nem is fedi le teljesen a könyvtár állományát (a könyvtár gyűjtőköre jóval bővebb a teaurusz tematikai határánál). Emiatt a dokumentumokat jellemző legfontosabb fogalmak esetenként nem a deskriptormezőben vannak, hanem a különválasztott szabad tárgyszavak mezőjében. Ez főleg a KWIC-indexnél jelentett hátrányt, amely az első öt deskriptorból épül fel.

- pl. Spectacular helmets of Japan: 16th-19th century: [Catalogue of an exhibition] /Organized by Japan House Gallery and the Association for the Research and Preservation of Japanese Helmets and Armour: Ed. Alexandra Murone. - Tokyo: Kodansha Int., cop. 1985. - 193 p.: ill. színes. + bibliogr. Látványos japán sisakok kiállítási katalógusa
- szakjelzet: Lr 53 [ruházat: fejrevaló, fejdísz...
E67 kovácsoltvas, fémművesség
Lr59 hadiöltözet]
- deszkriptorok: fémművesség, iparművészet, ruházat, díszítőművészet, kiállítás, katalógus, fém, lakk, stílus, forma, Japán
- szabad tárgyszavak: sisak, fejdísz, bölénybőr, agancs, újkor
- Vagy Duncan, Alaistair
Art deco furniture: the French designers. /Alaistair Duncan. - London: Thames and Hudson, 1984. - 192 p.: ill., 312 ábra és fotó, 68 színes. - + bibliogr.
- szakjelzet: M53"192" [lakásbútor az 1920-as években]
M53+92 [lakásbútor Art deco stílusban]
- deszkriptorok: bútor, tervezés, iparművészet, formatervezési stílus, lakásbútor, állványbútor, fekvőbútor ...stb.
- szabad tárgyszó: Art deco, 1920

Mivel a teaurusz határa a kapcsolódó szakterületek és az átfedések miatt aligha vonható meg, némely szakterület jellemző kifejezései közül egyik szerepel, a másik pedig hiányzik a deszkriptorok közül. Pl. a kerámiaiipari termék deszkriptor, a kerámia nem, a fa szerepel, a fafaragás és a kovácsoltvas hiányzik, a stílusok között ott van a dadaizmus, a szürrealizmus viszont nincs és így tovább.

A dokumentumok megítélése egyénenként változó volt. A tárgyszavas megközelítésnél analitikusan építkezünk és a tízezer kitöltött adatlap tanúsága szerint állítható, hogy hajlamosak vagyunk az arányok, súlypontok elvesztésére. Lineáris struktúrát adva azt keressük, mi minden szerepel a könyvben, ugyanakkor kisebb hangsúlyt kap a könyv fókuszsa. Mivel a tárgyszavak súlyozására nincs mód, a teljesség és a pontosság kritériumait nem tudjuk meghatározni, amely a visszakeresésnél redundáns adatokat eredményez.

Nehezíti az osztályozást, hogy a tárgyi megközelítésnek sokféle alapja lehet (téma, stílus, ágazat, műhely, anyag, forma stb.) és gondot okoz az is, hogy a különböző emberek a művészet tárgyait a legkülönbözetben foghatják fel (egy diák, vagy egy művészettörténész.) Ha az indexelő nem ismeri a tárgyát (a művészi alkotást, irányzatot, korszakot) vagy helytelenül értelmezi, nagy lesz az információvesztés (pl. a kelta művészetnél gondolnia kell a szimbolikus motívumok, kéziratos könyvek, a kovácsoltvas művészet illetve az ornamentika kérdéseire is.)

A fogalmi tisztázatlanságok, az alakuló, változó szakterület, az analitikusan építkező feldolgozó gyakorlat, a tornyosuló elméleti problémák miatt az átfogó osz-

tályozási szakrend kidolgozásának gondolata lassan igényné nőtt, amelyet bátorítottak a külföldi adatbázisokhoz használt hasonló megoldások is.

Szeretném elkerülni azt a csapdát, mintha a szakrendes osztályozást könnyebbnek, vagy jobbnak tartanám a deskriptorosnál. Úgy tűnik azonban, hogy kiindulási pontként, a generikus fogalmak megállapításához jobb a szakrend, amely mint egy menü, választékot kínál az általános fogalmakból, logikai rendjével segíti a gondolatmenetet, és kordában tartja a súlypontokat kereső osztályozó figyelmét. A két tartalomelemző módszer a logikai elemzés induktív és deduktív módszereit együttesen adja, feltételezhető, hogy a két ellentétes megközelítés eredője hozza a legteljesebb eredményt.

Az osztályozási rendszer ismertetése előtt szeretném leszögezni, hogy a rendszer elvégzi a felosztást, de nem vállalja a tudományrendszerelés szerepét, megelégszik azzal a sokkal szerényebb szereppel, hogy az analízis és némely területen az esetleges sikeres szintézis talán egy későbbi, további rendszerelés kiindulópontja lehet. Az osztályozási rendszer kidolgozásánál nem kívántam követni azt a hibás módszert, hogy stabil, merev, állandó keretet szabjak a szüntelenül változó fogalmak, ismeretterületek számára. A terminológiai problémák, az interdiszciplináris jellegzetesség és a gyors változások miatt *Ranganathan* és *Bliss* elveit követve rugalmasan alakítható, laza hierarchiájú fazettás rendszert dolgoztam ki, ahol az összetett fogalmakat a jelzetek önálló kombinációival lehet kialakítani azon alapelv fenntartásával, hogy azonos illetve csaknem azonos dolgok, jelenségek minden esetben azonos jelzetet kapjanak. A fazetták kialakításával olyan általános fogalomtartalmakat kívántam megadni, amelyek az egyes szakterületekhez kapcsolódva specializációt és szűkebb jelentést eredményeznek.

A külföldi művészeti és formatervezési szakkönyvtárak híreit olvasva igaznak látszik az a megállapítás⁵, hogy nincs együttműködés, kommunikáció és kooperáció az egyes intézmények között, hogy bábeli nyelvzavar uralkodik a különböző megoldásokban és a felhasználóknak egy káosszal kell megküzdeniük. Az 1979-ben könyvtárosok, múzeológusok, információs szakemberek és levéltárosok részvételével megalakult *Images Acces Society of North America* viszont programjában ösztönzött minden helyi kezdeményezést a működő osztályozási rendszerek áttekintésének, egy közös terminológiai gyűjtemény létrehozásának, a különféle osztályozási rendszerek kiértékelésének távlati céljával. E szervezet ösztönző felhívására és saját mindennapi problémáink megoldása érdekében kezdtem végül hozzá a szakrend kialakításához (amelyhez természetesen a formatervezői teaurusz és használatának tapasztalata nélkül nem mertem volna hozzáfogni.) A kidolgozásnál figyelembe vettem az említett szakterület heterogenitását, a terminológiai problémákat, az oktatás követelményeit, a használói igények sokféleségét, a tömegesen jelentkező kérések típusait, a külföldi példákat és tapasztalatokat, könyvtárunk gyűjtőkörét és dokumentumainak jellemző sajátosságait.

A kiindulásnál (hosszú ETO-használati ismereteimet és a hazai gyakorlati tapasztalatokat elemezve, felhasználva) néhány általános alapelvet határoztam meg a

magam számára: a rendszer legyen alkalmas az említett szakterületek információinak rendezésére, a kapcsolódó dokumentumtípusok teljes körének osztályozására, a számítógépes feldolgozás általános témakódjának megadására, a könyvtár hiányzó szakkatalógusának és a főiskola archívumának (amely tárgyakból, tervekből és dolgozatokból-diplomákból áll) tartalmi feltárására, valamint egy esetleges szakterületi együttműködés elindítására és kialakítására. Több konzultáción ismertettem a szakrendet, vannak érdeklődők, és a Pataki István-téri főkönyvtár munkatársai a *Művészet* című folyóirat tartalmi feltárásához már használják is.

Első lépésként megkíséreltem a kapcsolódást a művészeti terület Rubrikátorához⁶. Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy a Rubrikátor gondolatmenetéhez csak esetenként tudok kapcsolódni (ld. az általános osztályok némelyikét) viszont felhasználtam elemző, rendszerező részeit, amelyek nélkül aligha tudtam volna áttekinteni ezt a széles, interdiszciplináris területet. El kellett szakadnom a Rubrikátor hosszú, tisztán számjelekből álló jelzeteitől, hiszen célkitűzéseim szerint könnyen megjegyezhető, gyorsan alkalmazható betű- és számkódokat akartam kialakítani kevés megadott hierarchiával és szabad, laza kapcsolódási lehetőségekkel. A mnemotechnikailag könnyen megjegyezhető jelzeteket a gyorsaság érdekében tartottam fontosnak – bár találok értetlenkedő megjegyzéssel, amely szerint mióta szempont az osztályozásnál a gyorsaság? A terminológiai problémák és a szakrend gyakorlati szempontjainak átgondolásához jelentős segítséget kaptam a kollegáktól, hasznos volt könyvtárunk előző tárgyszógyűjteménye is⁷. Az elméleti osztályozási szakirodalomból a BSO-ra *Dahlberg*, *Hilary Evans*, *Trevor Fawcett* és a hazai osztályozáseméleti szakírók munkásságára támaszkodtam, ezen felül az *Art Libraries Journal* című folyóirat cikkeinek tízévesi évfolyamait tanulmányoztam át⁸.

A fazetták kialakításához áttekinttem a nemzetközi szabadalmi osztályozás fazettáit⁹, a külföldi referáló kiadványok szakcsoportjait, az általános szintek kijelölésére a *Subject Headings for Engineering* című gyűjteményt és a *Slide library catalogue*¹⁰ című kézikönyv kategóriáit.

Az osztályozási rendszer felépítésénél törekedtem a többszintű szerkezet kialakítására, a rugalmas alakíthatóság, bővíthetőség és a variációk kidolgozásának lehetőségére, az egyes szakterületek azonos, kapcsolódó illetve közös részének azonos jelzettel történő jelölésére, a számítógépes feldolgozáshoz megfelelő jelzetszerkezet alkalmazására. Követelményként tűztem ki, hogy a különböző háttérű olvasóknak lehetőleg ugyanaz a vizuális kép legyen megközelíthető, elérhető és összehasonlítható a jelzetek alapján, és hogy alkalmas legyen a különböző szintű feldolgozásokra illetve a bonyolultság különböző szintjeire, valamint legyen nyitott az újonnan alakuló fogalmak befogadására. Felosztását tekintve három fő része van: nagybetűs főosztályokból, minden csoportban azonos módon alkalmazható általános osztályokból és kisbetűvel jelölt fazettákból áll.

Az Iparművészeti Főiskola Könyvtárának fazettás osztályozási rendszere

FŐOSZTÁLYOK | A-tól T-ig

- A kultúra, művelődés, civilizáció
- B képzőművészet / szobrászat, festészet, rajz, metszet, ikon
- D iparművészet, formatervezés, környezettervezés, kézműiparművészet, mérnöki dizájn, terméktervezés, gépipari formaművészet, ötvösművészet, kovácsművészet
- E fotó, film, video
- F grafika, grafikai formatervezés, arculattervezés, jelgrafika, piktoگرام, embléma, heraldika, reklámgrafika, illusztráció
- H könyvművészet, könyvtervezés, betűművészet

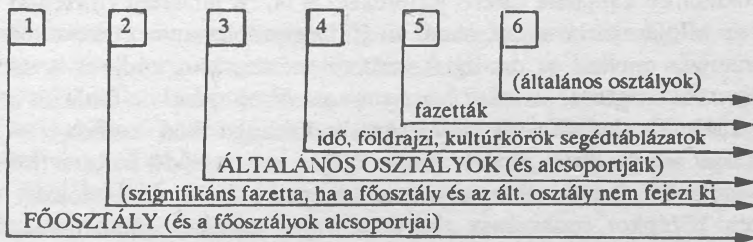
FAZETTÁK | /alcsoportokat ld. a fazetták

- a természet, falu, város, utca, tér, lakókörnyezet, település
- b Iroda, hivatal, munkahely, munka, foglalkozások, mesztársaság
- c színpad
- d szabadidő, sport, szórakozás, szellemi kikapcsolódás
- e egészségügy, szociális kérdések, rehabilitáció
- f tudomány / alcsoportok ETO számok szerint ld. ETO
- g vallás
- h technika, gépek, felszerelések, berendezések, mérnöki ipar
- k szokások, életmód, ünnepnap, megünneplés, tevékenységek
- m anyagok
- n események / pl. háború, politikai, történelmi
- p szendély, ember, gyerek
- r ruházat, személyes "image", megjelölés, megjelölés
- s tevékenység, megmunkálás
- sz szerkezet, kosztrukció
- z tárgy, kellék, termék, produkum, játék
- * tulajdonság, méret
- "munkadíjazás, kereskedelem, szálló" / "közlekedés, szállítás"

ÁLTALÁNOS OSZTÁLYOK

- 01 általános kérdések terminológia
- 02 kommunikáció, jel, jelentés, küzlés, szimbo.
- 05 elmélet, esztétika
- 06 történet, történelmi szempont
- 07 szervezeti élet, művész csoportok, egyesületek, konferenciák, műhelyek
- állami irányítás, művészetpolitika, oktatás / csak művészetoktatás /
- management, szervezés, vezetés, rendszer, gazdasági, jogi kérdések, szellemi alkotás fejlesztés, kutatás, innováció
- gyakorlati szempont, funkció, alkalmazás
- technológia, kivitelezés
- kézművészet
- házi gyártás, szerelés, "házi" / "személyes"

Besorolási sorrend: elsőként a főosztályokat és az általános osztályokat kell alkalmazni. Ha ezekkel nem fejezhető ki a fogalom, akkor a főosztályokat követheti az ún. szignifikáns fazetta, amely módosítja a főosztály tartalmát. Fazetta mindenhez kapcsolható, és az általános osztályok is kapcsolhatóak a fazettákhoz.

Az ábrából kitűnik, hogy csak akkor fordíthatunk a következő szinthez, ha az előző nem kínál megfelelő megoldást. (A szakrendhez nem tartozó, a könyvtárban nem fűgyűjtőkori állományt ETO-katalógusban tárjuk fel.) Az egyes jelzetek azonos főosztályon belül vesszővel felsorolhatók fontossági sorrendben, némely főosztály saját jelzete más osztályban is alkalmazható, az alárendeltséget kettősponttal jelöljük, a főosztályok közötti "és" kapcsolatot pedig dőlt vonallal. Egyes jelentős, sokszor előforduló kategóriáknak előjele van, egyrészt a számítógépes rendszerezés (és jó visszakereshetőség) másrészt a megkülönböztetés, figyelemfelhívás érdekében

(pl. a vizuális esztétikai alcsoportok előjele az "=" jel, a stílusirányzatoké a "+" és számjel, a kultúrköröké a "+" és betűjel stb.)

Az általános osztályok az egyes szakterületek kapcsolódó illetve azonos részeit, azonos kategóriáit tartalmazzák 1-20-ig terjedő számokkal jelölve (a bővíthetőség igényével). Ezeket a kategóriákat úgy állapítottam meg, hogy minden szakágnál megkerestem a legjellemzőbb felosztási szempontokat (az információk kiadványok tartalmának, többször előforduló részfejezeteiknek, kifejezéseiknek elemzésével) és ebből a készletből a szempontokat sűrítve elég általános, tág jelentéstartalmú kifejezéseket gyűjtöttem egybe. Ezek mindegyike nem szerepel az összes főosztálynál és előfordulásuk jellemző a főosztályra: a terméktervezésnél (D50) a gyakorlati, fejlesztési, technológiai, gyártási, szerelési, ergonómiai és marketingkérdések inkább előfordulnak, mint a történeti, díszítési stb. szempont. A 04-es általános osztály (amely mint vizuális szempont, vizuális alapelemek, vizuális kommunikáció írható körül) az egyik legjellemzőbb részlete ennek a csoportnak, belső struktúrája fokozatosan alakult ki (tanárokkal is konzultálva) és teljes meghatározását nem lehet megadni – bár könyvek sora foglalja meg elemzésükkel. Olyan alcsoportokat tartalmaz, mint megjelenítés vagy a szakma által használt kifejezéssel élve: tükrözésemélet, művészi alapelemek, szintervezés, fény, síkbeli, térbeli ábrázolás, alaktani tanulmány, formakíséret, makett, modell, szerkezet, anatómia stb.

Az általános osztályok különálló csoportja a 90-es (műemlékvédelem, restaurálás, archeológia, kiállítás, múzeum), amely hasonlóan az 1-20-ig terjedő csoportokhoz előjel nélkül más célra nem használható, vagyis előjel nélküli szám csak 20 és 90 között fordulhat elő. Az általános osztályokkal mindent ki szerettem volna fejezni, amely a mi szempontunkból közös az egyes ágazatokban, de törekedtem arra, hogy alternatív megoldás vagy párhuzamosság ne maradjon, és az azonos elemek a különböző osztályokban ne kapjanak eltérő jelzeteket. A 06-os jelzetenél (történeti szempont) az idő és a földrajzi besorolásoknál az ETO gondolatmenetét követtem, de a földrészek számjelei mellett az országok kétbetűs nemzetközi kódjelei is szerepelhetnek. A változó országhatárok miatt bizonyos esetekben számkombinációt is alkalmaztam. A különféle kultúrkörök jelölésére a földrajzi kód mellett "+" jellel bevezetett betűjel áll, pl. +i = iszlám, +n = indián, +j = zsidó kultúra (művészet stb.) Az idő szerinti felosztásnál bevezettem a nagyobb korszakok jelölését (ókor, középkor, korai középkor, reneszánsz stb.) de szerepelhetnek évszámok, századok is. A művészet történetét általában összekapcsolják a művészettörténeti problémákkal, a stílus, az idő és az országok szerinti tárgyalásmód gyakran átfedik egymást, a különválasztás több problémát okoz, mint a közös nyilvántartás (pl. a bizánci festők megjelölés jelenthet stílust, helyet, időszakot, vagy a keresztény vallásos művészet egy határozott jegyekkel bíró ágát.) A stílust több szakíró nem művészetelméleti kérdésként kezeli, hanem úgy fogja fel, mint a művészet egy korszakhoz fűződő ágát, a művészettörténeti folyamat egy részét. Követve ezt a felfogást, a stílussal összefüggő kérdéseket a megfelelő korszakon belül megkülönböztető jelöléssel tároljuk.

A főosztályokat a szakma "szokásjoga", az oktatott szakágak, és a külföldi információs kiadványok általános kategóriái alapján határoztam meg. Nem követtem olyan összegző szakterület-megnevezéseket, mint vizuális kommunikáció, környezettervezés stb., mert ezeket túl általánosnak tartottam a rendszerezés számára. A környezettervezés pl. magában foglalja a külső környezet tervezését (városrendezés, utcakép, tér, utcabútor, kirakat, portál, kapu stb.) a belső környezet tervezését (bútor, belsőépítészet, belsőtér, lakástextil, tapéta stb.) hogy csak a legfontosabbakat említsem. Megtartva az építészet, városrendezés és belsőépítészet önállóságát, a környezettervezés általános problémáit tárgyaló műveket az általános formatervezés (D) főosztályon belül a környezeti rendszerek tervezése (D70) szakcsoporthoz helyeztem. A különféle környezeti rendszereket (amelyek tervezéséhez szinte egész szakmánk szintézise szükséges) fazettákkal lehet kifejezni (pl. D70:b hivatali környezet rendszerterve).

Az iparművészet /formatervezés/ipari formatervezés/terméktervezés (design) felosztása, mint említettem, országonként, szakemberenként változhat. Először a teauruszhoz igazodva különválasztottam az iparművészetet az ipari formatervezéstől, ám számos szakkönyvet végigolvasva nem találtam számomra megfelelő kritériumot a szétválasztásra (ráadásul sok ipari formatervező foglalkozik kézműves iparművészettel is, és a könyvekben gyakran együttesen jelenik meg mindkét irányzat.) Elfogadtam *Vadas József* félmondatát¹¹, amely szerint az ipari formatervezés a tárgyalkotás új módszere – és több tanárkollega véleményét szem előtt tartva végül úgy döntöttem, hogy a szakma általános problémáinak összegzésére egy közös főosztályt hozok létre, és az egyes szakágakat nem ennek alárendelve (óriási, kezelhetetlen halmazban) alakítom, hanem megtartom különállásukat. Emiatt nem azonos önállóságúak az egyes főosztályok, viszont jól áttekinthető szerkezetű a szakrend.

A formatervezés, iparművészet, ipari forma, terméktervezés, környezeti rendszerek tervezése megnevezésű (D) főosztályban a szakma közös története, előzményei, elméleti problémái, szakmai szervezetei, konferenciái, oktatása stb. mellett megtalálható a kézműves ágazat, az ipari termékek csoportja, ezen belül a fazettákkal megkülönböztetve a gépek, felszerelések, elektronikai eszközök, iparcikkek stb., valamint az anyaguk szerint felosztható termékek, bőrárú, lakkművészség, nádtermékek, stb.).

A szakmai hagyományokat követve önálló főosztály a fémművészség (öntvösművészet, kovácsoltvas, színesfém, stb.), az agyag-, üveg-, porcelánművészet és a kerámia, szilikátipari termékek csoportja, a bútorművészet, a fotóművészet (amely a grafikánál, főleg a grafikai formatervezésnél az alkalmazott művészet szerepét tölti be) a filmművészet és az animáció. A grafika, grafikai formatervezés, arculattervezés, stb. szakcsoportból (G) a grafika széles értelmezését leszűkítettem (a rajz, akvarell, metszetek a képzőművészetekhez kerültek). A nemzetközi szervezetek, külföldi formatervezési kiadványok vizuális kommunikáció néven kezelik az alkalmazott grafikát és a fotóművészetet – ez ellen a képzőművészek tiltakoznak, mondván,

hogy a vizuális kommunikáció nem szűkíthető le erre a két szakágra. Megkísérletem én is összevonásukat, de az oktatási követelményeket és a könyvtári állomány rendszerezését jobban szolgálja a különálló csoportosítás.

A grafikai formatervezés az egyik legösszetettebb, legérdekesebb szakterület, olyan újonnan alakult és állandóan bővülő fogalmakkal, mint pl. a grafikai arculattervezés. Ez magában foglalja pl. egy vállalat teljes "image"-tervét, a levélpapírtól, emblémától, védjegytől kezdve a formaruháig és a színalkalmazásig, meghatározza a reklám és a marketing tevékenység vizuális összetevőit, szociológiai, pszichológiai kérdéseket. Magyar szakirodalom alig van, a külföldi könyvállomány főleg képi információkat tartalmaz, az elméleti szakirodalom pedig a folyóiratokban található.

Az építészet, belsőépítészet és bútor főosztályok alcsoportjai az összefüggő problémák miatt közösen alkalmazhatóak mindhárom osztályban, lehet szó lakóépületről (P43), annak belsőépítészetéről (P53), lakóház bútorzatáról (M53) vagy egyes helyiségek belsőépítészeti, építészeti problémáiról.

Az egyes középületeket fazettákkal lehet kifejezni, ugyanígy azok belsőépítészeti, bútorzati kérdéseit is: P41: v vendéglátóipari, kereskedelmi épület; P51: v a fentiek belsőépítésze; M51: v ugyanannak a bútorzata.

A művelődés, kultúra, civilizáció főosztály jellemzője a történeti, földrajzi felosztás, de a fazettákkal részletezhetőek olyan kérdések, mint pl. a szórakozás, a közlekedési kultúra, a vendéglátás története, vallási kultúra, szokások, hiedelmek, babonák stb. Ezek a kiadványok számunkra főleg a képi információk miatt fontosak, mert a témékfejlesztéshez nélkülözhetetlen az egyes tárgyak változásának, használatának tapasztalata. A szokások, hiedelmek (és az ebből eredő tárgyhasználat és szimbólumok) rendszerezése hasonló alcsoportokat kap a művelődéstörténetnél és a néprajznál, valamint a vallási kultúra és az életmód történeténél is.

A képzőművészet, művészettörténet főosztályban az egyes alcsoportok és a fazetták kombinációi alkalmasak a művészeti alapelemek és az alkotások téma szerinti rendezésére is (pl. ornamentika, szín, fény, árnyék, tónus, kontraszt, struktúra, perspektíva, portré, táj, akt, anatómia stb.) A képzőművészet, művészettörténet főosztályban az idő és a földrajzi szempont kiemelt szerepet kap, a legújabb stílusirányzatokat pl. jobb megoldás híján megjelenési korszakuk alapján rendezzük (pl. pop-művészet, op-art, conceptual art, art brut, super-realism stb.). A képzőművészeteket a Rubrikátor egy közös főosztály alá sorolja, és ide helyezi az ipari formatervezést és az iparművészetet is, ezek mellett alkalmazott díszítőművészet osztályt is feltüntet (bár ez a megnevezés erősen vitatott a szakmában) és van "művészet a mai világban" című alcsoportja is. A fazetták – a fogalomtartalmak jelentésének szűkítése, speciális kérdések kifejezése mellett könnyű eligazodást nyújtanak a rendszerben és módot adnak a különböző szakterületeknél felbukkanó közös problémák összegzésére is. (Pl. "d" sport, szabadidő fazettával rendszerezni lehet a sportruházatról, sporteszközökről, sportlétesítményekről stb. szóló kiadványokat.)

Kialakításuknál (több változatot szenvedtek el) figyelembe vettem külföldi könyvtárak rendszereit is.

Az osztályozási rendszert több hónapig teszteltük a számítógépes feldolgozás adatlapjainak kitöltése során, majd néhány javítás után a jelenlegi, véglegesnek tekintett (emellett szüntelenül bővíthető) változat segítségével épül a könyvtár (számítógépes adatbázist kiegészítő és általános tájékoztatást adó) szakkatalógusa folyamatosan és visszamenőleg.

A *Magyar iparművészet* című folyóirat csaknem 100 évfolyamának repertórizálásához kutatói adatlapot készítettünk a kódjelek segítségével. Már 10 év feldolgozása készen áll, jól használható a tájékoztató munkában, számítógépes feldolgozását hamarosan megkezdjük. Ugyanilyen módszerrel tervezzük (egy kollega szakdolgozatán keretében) a *Tér és forma* folyóirat feldolgozását. Az elméleti problémák rendszerezéséhez is hozzákezdünk, az egyes kódokhoz hozzárendeljük a kapcsolódó kifejezéseket, amelyek meghatározásához a vonatkozó szakirodalom bibliográfiai tételeinek és a meghatározást megkísérlő elméleti szakirodalom szemelvényeinek összegyűjtése révén kívánunk majd segítséget nyújtani.

Van olyan vélemény, amely szerint "Magyarországon az iparművészetnek sohasem volt valódi értelmiségi karaktere, ez a szakma hol a képzőművészet, hol az építészet, hol a kisipar, hol a díszítőművészet között, a legteljesebb identitás— és értékzavarban hanykolódó, önálló társadalmi funkcióját alig érvényesítő jelenség volt"¹². Ennek igazságát megítélni nem tudjuk, de reméljük, hogy a szakmai információ alaposabb rendszerezésével hozzá tudunk járulni az iparművészet, a formatervezés elméletének további tudományos megalapozásához.

JEGYZET

1. ld. erről: TÓSZEGI Zsuzsa: Elemző tanulmány a Magyar Iparművészeti Főiskolán 1985-1987. között létrehozott ipari formatervezési adatbázisról. /Készítette Tószegi Zsuzsa. — Bp. : 1986. okt. 6. — 25 p. — Kézirat.
2. UNGVÁRY Rudolf: Ipari Formatervezési teaurusz. /Összeáll. Ungváry Rudolf. — Bp. : OMIKK, 1985. — 5 db. (Betűrendes rész, hierarchikus rész, grafikus rész, szakcsoportos rész.)
3. A teaurusz az OMF B IFTI támogatásával és a főiskolai tanárok, formatervezők közreműködésével készült.
4. A szakma hol design, hol fonetikus dizájn kifejezést használ.
5. OHLGREN, Thomas, H. Image analysis and indexing in North America: a survey. = *Art Libraries Journal*, 1982. 2. p. 51-66.
6. Nemzetközi kulturális művészeti rubrikátor: Elfogadva a szocialista országok kulturális-művészeti információs szervezeteinek 4. vezetői konferenciáján. Szófia, 1982. okt. 11-16. — [OSZK]: 1983. — 3 db. — Kézirat.

7. Ipari formatervezési tárgyszójegyzék és katalógusszerkesztési szabályzat. /Kidolgozta a Magyar iparművészeti Főiskola Könyvtára; Bodor Ferenc, Lakos György. – Bp.: MIF, 1977. 11 p. és az Ipari Formatervezési Tájékoztató Központ tárgyköri rendszere. /Szentpáli Éva. – Bp.: 1983. /ism. 1sz./ – Befejezetlen kézirat.
8. The BSO manual: The development, rationale and use of the Broad System of Ordering. /Prep. by the FID/BSO Panel; Eric Coates, Geoffrey Lloyd, Dusan Simandl. – Hague: FID, 1979. – 157 p.
 EVANS, Hilary
 Picture librarianship. /Hilary Evans. – New York; München; Paris: Saur. Pingley, cop. 1980. – 136 p. – (Outlines of modern librarianship.)
 FAWCETT, Trevor: Subject indexing in the visual arts. = Art Libraries Journal, 1979. 1. p. 5-17. stb. Ld.még a szakrendhez mellékelt 90 tételes bibliográfiát, amelyet itt nem közölhetek.
9. Nemzetközi szabadalmi osztályozás. 1979. – 3. kiad. – Bp.: OTH, 1981. – 9. köt. Útmutató: osztályok, alosztályok, főcsoportok áttekintéséhez. – 548 p.
10. SHE: Subject Headings for Engineering. – New York: Engineering Information Incl., 1983. – 167 p.
 Slide library catalogues: A comprehensive and classifield list of 35 mm mounted transparencies in colour and black and white. /Design Council. – London: Abbey, 1973. – 150 p.
11. VADAS József: A forma tartalma. – Bp.: Kossuth, 1981. – (Esztéikai kiskönyvtár)
12. Új utak a Bermuda-háromszögbe. Beszélgetés Gergely Istvánnal, a Magyar Iparművészeti Főiskola rektorával. /Acsay Judit. = Művészet, 1985. jun. p. 17-20.